

Andrej Kristan*

V bran izraznemu pojmovanju pravil

Razprava je napisana v odgovor kritikam, ki so zadnja tri desetletja letele na ekspresivno ali izrazno pojmovanje pravil. Avtor najprej dokazuje, da ob izraznem pojmovanju lahko obravnavamo fakultativna dejanska stanja, ne da bi se v opisu normativnega sistema pri tem porodilo kakršnokoli protislovje. Nato pokaže, da je mogoče opisati (i) propozicijsko vsebino metapравil, ne da bi semantizirali kazalnik ilokucijske (normativne) moči predmetnega pravila, in (ii) dovolilno zaporo normativnega sistema, tudi če zanikamo pojmovno avtonomijo dovolitvenih dejanj. Na tej podlagi v sklepu ponudi rešitev za izrazno ponazoritev pogoјnih pravil. Medtem ko je prvi del razprave namenjen razjasnjevanju, predlogi iz zadnjega dela stremijo k napredku v izrazni teoriji, razširjeni med pravniki.

Ključne besede: logična teorija normativnih sistemov, prednostna pravila, dovolilna zapora, metapравila, pogoјna pravila

1 POVOD

Namen članka *The Expressive Conception of Norms* (1981), ki sta ga podpisala Carlos E. Alchourrón in Eugenio Bulygin, je bil »raziskati možnosti [izraznega pojmovanja], da bi odkrili njegove omejitve in pokazali razlike« med izraznim (tj. ekspresivnim ali pragmatičnim) in tvarnim (tj. hiletičnim ali semantičnim) pojmovanjem pravil. Ugotovila sta, da »se v obeh pojmovanjih pojavijo isti pojmovni razločki, čeprav so seveda izraženi v drugačnem jeziku«. ¹ V zadnjih treh desetletjih je bil ta sklep zelo kritiziran.

Nekateri so zatrjevali, da v obliki, ki sta jo predstavila Alchourrón in Bulygin, z izraznim pojmovanjem ni mogoče ponazoriti močno dovoljenih ali (vsaj) fakultativnih ravnanj ali dejanskih stanj (§ 2), ne da bi v opis normativnega sistema vnesli protislovje (§ 3). Tudi če bi mu v tem morda uspelo, pa naj bi pripadnik izraznega pojmovanja pravil gotovo ne mogel opisati propozicijske vsebine prednostnih pravil, ki se uporabljajo na primer za razrešitev konfliktov ambivalence, ne da bi predstavil kazalnik ilokucijske moči predmetnih pravil

andrej.kristan@gmail.com | Raziskovalni štipendist (ital. *assegnista di ricerca*) in doktorand na Univerzi v Genovi.

Za plodne in živahne razprave se zahvaljujem Alejandru Calzetti in Alessiju Sardu. Članka brez teh razprav ne bi bilo. Hvala tudi Eugeniju Bulyginu, Damianu Canalu, Diegu Dei Vecchiju, Pablu Rapettiju, Giovanniju Battisti Rattiju, Sebastianu Figueroju, Joséju Juanu Moresu, Pablu Navarru, Cristini Redondo in Janu Wolenskemu za dragocene komentarje k posameznim delom osnutka tega besedila.

¹ Alchourrón in Bulygin (1981: 389).

kot del pomenske (tj. semantične) vsebine prednostnih pravil (§ 4). Takšna semantizacija kazalnika ilokucijske moči pa bi seveda pomenila prestop k stvarnemu pojmovanju. - Poleg tega nekateri trdijo, da dovolilne zapore normativnega sistema ni mogoče ponazoriti v izraznem pojmovanju, če ne priznavamo obstoja posebnega normativnega dejanja dovolitve. In kar je še pomembneje, z izraznim pojmovanjem, ki temelji na predlogu Alchourróna in Bulygina (1981), naj ne bi mogli ustrezno ponazoriti pogojnih pravil (§ 5). V nadaljevanju nameravam vse te kritike ovreči.²

2 TEMELJNE RAZLIKE

Oba (poglavitna) načina pojmovanja pravil, ki smo ju omenili v uvodu, predpostavljata, da je 'predpisni stavek' (angl. *norm sentence*) - to pa je 'stavčno dejanje' (angl. *act-sentence*), s katerim pravilo izrazimo - mogoče razčleniti na (a) opisovalno sestavino (v nadaljevanju bom govoril o 'propozicijski vsebini'), katere predmet je ravnanje ali dejansko stanje, ki ga ravnanje povzroči, in (b) normativni operator. Ti dve pojmovanji pa se razlikujeta v pogledu na to, drugo, predpisovalno sestavino.³

V *tvarnem pojmovanju* je normativni operator

znak s *semantično vlogo*, ki prispeva k pomenski vsebini predpisnih stavkov, pravilo pa je zato pomenska vsebina predpisnega stavka, podobno kot za propozicijo rečemo, da je pomenska vsebina opisnega stavka.⁴

Iz povedanega izhaja, da neka opisna propozicija *p* in normativni operator ('O' za obvezno, 'P' za prepovedano ali 'D' za dovoljeno) skupaj tvorita pojmovno vsebino pravila.⁵

Na drugi strani je normativni operator v *izraznem pojmovanju* razumljen kot

znak s *pragmatično vlogo*, ki nima nikakršnega semantičnega pomena in zato tudi ni del pojmovne vsebine predpisnega stavka.⁶

2 CONTRA: Weinberger (1985 in 1986). Navarro in Redondo (1990a in 1990b). Calzetta in Sardo (2014). Pa tudi Alchourrón in Bulygin (1991: xxvii), ki ob pomembnem vprašanju priznata, da ima Weinberger prav: z izraznim pojmovanjem naj bi ne bilo mogoče uspešno ponazoriti pogojnih pravil. Glej tudi Caracciolo (1993: 507). Tu predpostavljam bralčevo seznanjenost z običajnimi oznakami v klasični logiki in aksiomatični teoriji množic. Pri logičnih zapisih bom zato sledil standardu ISO 31-11 (z dodatno oznako W za ekvivalenco). Sledil bom vsem običajnim postulatam klasične logike in aksiomatične teorije množic (razen če izrecno zapišem drugače), ob teh pa uvedel tri dodatne aksiome, ki jih prestavim v nadaljevanju.

3 Glej Alchourrón in Bulygin (1981: 384-385; in 1984: 454).

4 Alchourrón in Bulygin (1984: 454). *Izpustil sem opombo.*

5 Alchourrón in Bulygin (1981: 384).

6 Alchourrón in Bulygin (1984: 454). *Opomba je izpuščena.*

Po izraznem pojmovanju so pravila torej izrazi ali govorna dejanja in jih ni mogoče zanikati ali združevati z logičnimi vezniki. V logični teoriji normativnih sistemov pa moramo zato ilokucijsko moč pravila ponazoriti s sklicevanjem na množico, katere sestavni del je opisna, tj. propozicijska vsebina pravila (ta opisuje neko ravnanje ali dejansko stanje).

S teorijo množic, ki sta jo pri svojem pristopu uporabila Alchourrón in Bulygin (1981), lahko ob izraznem pojmovanju pravil razločimo obvezna, prepovedana in (močno ali šibko) dovoljena ravnanja oz. dejanska stanja. Avtorja razlikovanje uvedeta takole:⁷

'V A je p obvezno' je resnično, če in samo če je p član [normativnega] sistema $Cn(A)$ - tj. če in samo če p spada med posledice [aksiomatične baze sistema, imenovane tudi zapovedna množica] A . To pomeni, da je p obvezno v A , če in samo če je bilo p [izrecno] zapovedano ali če je p posledica propozicijskih vsebin, ki so bile izrecno zapovedane. V tem, zadnjem primeru rečemo, da je p [...] *izpeljana obveznost*.

Glede na to, da je zapovedna množica A že po definiciji podmnožica množice $Cn(A)$,

Def. 1 $A \subset Cn(A)$

lahko po izraznem pojmovanju med izpeljanimi in izrecnimi obveznostmi razlikujemo po tem, da se nam *izpeljane obveznosti* pokažejo le v množici $Cn(A)$, medtem ko se nam *izrecne obveznosti* pokažejo tako v aksiomatični bazi A kot v normativnem sistemu $Cn(A)$. Četudi je torej neko pravilo lahko član obeh množic, pa se pojma izpeljanega pravila in izrecnega pravila vzajemno izključujeta:

Def. 2 *Obveznost* (O):

$\models p$ (OA(P) « $p \in Cn(A)$)

Za vsak p velja »v A je p obvezno«, če in samo če je p član množice $Cn(A)$.

Def. 3 *Izrecna obveznost* (O):

$\models p$ (OA(P) « $p \in A$)

Za vsak p velja »v A je p izrecna obveznost«, če in samo če je p član množice A .

Def. 4 *Izpeljana obveznost* (O):

$\models p$ (OA(P) « $p \in Cn(A)$ a $p \notin A$)

Za vsak p velja »v A je p izpeljana obveznost«, če in samo če je p član množice $Cn(A)$, ne pa tudi njene podmnožice A .

⁷ Alchourrón in Bulygin (1981: 391). *Oglati oklepaji so moji*. Enačenje aksiomatične baze sistema z množico A in enačenje normativnega sistema z množico $Cn(A)$ se pojavita na isti strani.

Na enak način lahko po izraznem pojmovanju opredelimo pojma prepovedanih in dovoljenih ravnanj ali dejanskih stanj.

Neko ravnanje ali dejansko stanje p je v A prepovedano, če in samo če je bila negacija p (ali, kratko, $\text{ne-}p$) izrecno zapovedana ali če pomeni izpeljano prepoved, tj. posledico propozicijskih vsebin, ki so bile zapovedane. Isto misel lahko izrazimo z množicami: » p je prepovedano v A , če in samo če je negacija p ($\text{ne-}p$) član [normativnega] sistema $\text{Cn}(A)$ «⁸ ali obeh, tako normativnega sistema $\text{Cn}(A)$ kot njegove aksiomatične baze, tj. zapovedne množice A .

Prav kakor v primeru obveznosti lahko z izraznim pojmovanjem pravil razlikujemo tudi med izpeljanimi in izrecnimi prepovedmi, in sicer se nam *izpeljana prepovedane* propozicijske vsebine pokažejo zgolj v množici $\text{Cn}(A)$, medtem ko se nam *izrecno prepovedane* propozicijske vsebine pokažejo tako v aksiomatični bazi A kot v normativnem sistemu $\text{Cn}(A)$:

Def. 5 *Prepovedanost (P):*

$$\Vdash p \text{ (PA}(p) \ll \text{-}p \text{ e Cn}(A))$$

Za vsak p velja »v A je p prepovedano«, če in samo če je $\text{ne-}p$ član množice $\text{Cn}(A)$.

Def. 6 *Izrecna prepovedanost (P):*

$$\Vdash p \text{ (PA}(p) \ll \text{-}p \text{ e } A)$$

Za vsak p velja »v A je p izrecno prepovedano«, če in samo če je $\text{ne-}p$ član množice A .

Def. 7 *Izpeljana prepovedanost (P):*

$$\Vdash p \text{ (PA}(P) \ll \text{-}p \text{ e Cn}(A) \wedge \text{-}p \text{ i } A)$$

Za vsak p velja »v A je p izpeljana prepoved«, če in samo če je $\text{ne-}p$ član množice $\text{Cn}(A)$, ne pa tudi njene podmnožice A .

Neko ravnanje ali dejansko stanje p je dovoljeno v A , če in samo če negacija p (kratko, $\text{ne-}p$) ni bila izrecno zapovedana in ni izpeljana prepoved, tj. posledica propozicijskih vsebin, ki so bile zapovedane. In spet v jeziku množic: p je dovoljeno v A , če in samo če »negacija p ($\text{ne-}p$) ni član [normativnega] sistema $\text{Cn}(A)$ «.⁹ Tu je še formula:

Def. 8 *Dovoljenost (D):*

$$\Vdash p \text{ (DA}(P) \ll \text{-}p \text{ i Cn}(A))$$

Za vsak p velja »v A je p dovoljeno«, če in samo če $\text{ne-}p$ ni član množice $\text{Cn}(A)$.

⁸ Alchourrón in Bulygin (1981: 392).

⁹ Alchourrón in Bulygin (1981: 392).

To drži tako za šibko ali negativno dovoljenost kot za močno ali pozitivno dovoljenost (saj so zadostni pogoji za prvo potrebni pogoji za drugo). Vendar nam povedano še ne omogoča, da bi ju lahko razlikovali. Postavi se vprašanje, kako ob izraznem pojmovanju Alchourróna in Bulygina (1981) eno vrsto dovoljenosti ločiti od druge. - Kot bomo videli v nadaljevanju, sta avtorja na to izrecno odgovorila že sama.¹⁰

Recimo, da Rex dovoli p z besedami: »S tem dovoljujem p !« Po izraznem pojmovanju pravil je to govorno dejanje mogoče razčleniti na (vsaj) dva načina.¹¹ Lahko ga opišemo bodisi kot (a) dejanje zavrnitve ne- p ali pa kot (b) dejanje dovolitve p . Prvi način bom tu poimenoval ockhamovska redukcija, drugega pa Moritzovo branje.¹² Propozicij, ki opisujejo tako zavrnjene ali dovoljene vsebine, v nobenem primeru ne moremo postaviti v zapovedno množico A , in to iz dveh očitnih razlogov:¹³ (i) po eni strani ne bi mogli razlikovati med dovoljenimi ravnanji in dejanskimi stanji na eni ter obveznimi ali prepovedanimi ravnanji in dejanskimi stanji na drugi strani, če bi propozicije, ki jih opisujejo, postavili v isto množico; (ii) s tem bi v normativni sistem obenem vnesli protislovne propozicije.

Da bi se tema težavama izognila, sta Alchourrón in Bulygin (1981) predlagala oblikovanje ločenih množic: za prvi primer *derogandum* ali zavrnilno množico Z , za drugega pa dovolilno množico D .¹⁴

Če ob izraznem pojmovanju pravil priznamo obstoj posebnega dovolitvenega dejanja - kar stori npr. Moritz (1963) -, potem lahko razlikujemo med *močno dovoljenimi* in *šibko dovoljenimi* ravnanji ali dejanskimi stanji po tem, da so le propozicije, ki opisujejo prva, člani dovolilne množice D :

Def. 9 *Močna dovoljenost* (D):

$\forall p (DA(p) \leftarrow p \in D)$

Za vsak p velja »v A je p močno dovoljeno«, če in samo če je p član dovolilne množice D .

10 Alchourrón in Bulygin (1981: 393 ss in 406 ss).

11 Alchourrón in Bulygin (1981: 406).

12 Moritz (1963) je ob izraznem pojmovanju pravil prvi izrecno priznaval obstoj dovolitvenega dejanja kot posebnega normativnega govornega dejanja, ki je po svoji naravi drugačno od zapovednega dejanja. Posledično je priznaval tudi dva tipa pravil: imperativna pravila (ta vzpostavljajo obveznosti in prepovedi) ter dovolilna pravila (ki vzpostavljajo pristojnosti in dovoljenost). Ockhamovo ime, na drugi strani, tu uporabljam zaradi načela parsimonije, ki naj bi bilo v znanosti vodilo pri reševanju težav (znano pa je tudi pod imenom Ockhamova britev).

13 Za dejanje zavrnitve glej Alchourrón in Bulygin (1981: 394). Za dejanje dovolitve pa Alchourrón in Bulygin (1981: 408).

14 Alchourrón in Bulygin (1981: 398 in 408).

Def. 10 Šibka dovoljenost (D):

$$\Vdash_p (DA(P) \ll -p \text{ i } Cn(A) \text{ A } p \text{ i } D)$$

Za vsak p velja »v A je p šibko dovoljeno«, če in samo če ne- p ni član množice $Cn(A)$, p pa ni član dovolilne množice D .

Po drugem (ockhamovskem) branju Rexove izjave »S tem dovoljujem p !« lahko ob izraznem pojmovanju pravil razlikujemo med *pozitivno dovoljenimi* in *negativno dovoljenimi* ravnanji ali dejanskimi stanji po tem, da se le negacije prvih pokažejo v množici izrecno zavrnjenih propozicijskih vsebin Z :

Def. 11 Pozitivna dovoljenost (+D):

$$\Vdash_p (+DA(P) \ll -p \text{ e } Z)$$

Za vsak p velja »v A je p pozitivno dovoljeno«, če in samo če je ne- p član zavrnilne množice Z .

Def. 12 Negativna dovoljenost (·D):

$$\Vdash_p (\cdot DA(P) \ll -p \text{ i } Cn(A) \text{ A } -p \text{ i } Z)$$

Za vsak p velja »v A je p negativno dovoljeno«, če in samo če ne- p ni član niti množice $Cn(A)$ niti zavrnilne množice Z .

Iz povedanega izhaja, da imamo ob izraznem pojmovanju pravil na voljo vse temeljne razločke (med izrecnimi in izpeljanimi obveznostmi, izrecno in izpeljano prepovedanosti ter močno in šibko dovoljenimi ravnanji ali dejanskimi stanji). Q. E. D.¹⁵

3 FAKULTATIVNOST BREZ PROTISLOVJA V SISTEMU

Z uporabo ločenih množic (zapovedne množice A na eni strani ter dovolilne množice D in/ali zavrnilne množice Z na drugi) se izognemo uvedbi protislovij v sistem v primeru fakultativnih dejanj ali dejanskih stanj. To je mogoče dokazati z odgovorom na vprašanje, kakšne učinke ima zavrnitveno dejanje na normativni sistem $Cn(A)$ ¹⁶ in, podredno,¹⁷ kaj se zgodi s propozicijsko vsebino p , če ta opisuje ravnanje ali dejansko stanje, ki je bilo predmet dovolitve? - Poigramo se z dvema primeroma (§ 3.1 in § 3.2).

3.1. Recimo, da Rex izjavi »S tem ti dovoljujem kaditi!« in da p pomeni <ti, kaditi>. To Rexovo dejanje lahko opišemo kot dejanje zavrnitve ne- p . (S tem smo izvedli ockhamovsko redukcijo.) Če ne- p ni član normativnega sistema $Cn(A)$ (kajenje ni bilo izrecno prepovedano in prepovedanost kajenja tudi ni

¹⁵ Lat. *Quod erat demonstrandum*. (Slov. Kar je bilo treba dokazati.)

¹⁶ Alchourrón in Bulygin (1981: 399).

¹⁷ Alchourrón in Bulygin (1981: 407).

posledica drugih zapovedi), potem ostane $Cn(A)$ nespremenjen. In če bi bilo *ne-p* kasneje zapovedano ali pa bi bilo posledica katere od bodočih zapovedi, potem bi prišlo do 'konflikta ambivalence' med $Cn(A)$ in Z ,¹⁸ ki je ena od oblik tega, kar bi sam poimenoval stanje nezdružljivosti:

Def. 13 $\exists x (x \in Cn(A) \wedge x \in Z)$

Obstaja vsaj en x , za katerega velja, da je x član množice $Cn(A)$ in množice Z .

Def. 14 $Cn(A) \cap Z = \{ x \mid x \in Cn(A) \wedge x \in Z \} \neq \{ \emptyset \}$

Presek $Cn(A)$ in Z ni prazna množica.

Def. 15 $Cn(A) \setminus Z = \{ x \mid x \in Cn(A) \wedge x \notin Z \} \neq Cn(A)$

Razlika med $Cn(A)$ in Z - tj. množica vseh tistih članov $Cn(A)$, ki niso člani Z - ni enaka $Cn(A)$.

Če želimo imeti normativni sistem, s katerim je mogoče učinkovito usmerjati ravnanja, potem moramo takšen konflikt razrešiti z uporabo katerega od prednostnih pravil¹⁹ tako kot v primeru, da je propozicija, ki opisuje izrecno zavrnjeno ravnanje ali dejansko stanje, že član normativnega sistema $Cn(A)$.

Če je propozicija *ne-p*, ki opisuje izrecno zavrnjeno ravnanje ali dejansko stanje, član normativnega sistema $Cn(A)$ - če je bilo kaditi torej prepovedano izrecno ali kot posledica drugih, izrecno zapovedanih ravnanj ali dejanskih stanj, preden je Rex izjavil »S tem ti dovolim kaditi!« -, potem smo priča konfliktu ambivalence, za razrešitev katerega bo treba uporabiti neko prednostno pravilo. Če se konflikt razreši v prid zavrnitve, potem moramo propozicijo *ne-p* izločiti tako iz zapovedne množice A kakor tudi iz normativnega sistema $Cn(A)$. Obe omenjeni množici se zmanjšata, propozicija $O_A(-p)$ pa postane neresnična. Če je, nasprotno, konflikt razrešen v prid prepovedi, je treba propozicijo *ne-p* izločiti iz zavrnitvene množice Z .

Po drugem (Moritzevem) branju izjave »S tem ti dovolim kaditi!« lahko to Rexovo izjavo opišemo kot dejanje dovolitve. Propozicija p , ki opisuje izrecno dovoljeno ravnanje ali dejansko stanje, bo s tem dodana dovolilni množici D , zaradi česar bomo priča drugi obliki konflikta nezdružljivosti - med $Cn(A)$ in D - ki je nekoliko drugačna od konflikta ambivalence (tj. med $Cn(A)$ in Z):

Def. 16 $\exists x (x \in Cn(A) \wedge x \in D)$

Obstaja vsaj en x , za katerega velja, da je x član množice $Cn(A)$, *ne-x* pa je član množice D .

18 Glej Alchourrón in Bulygin (1981: 396 in 399).

19 Alchourrón in Bulygin (1981: 397).

Def. 17 $Cn(A) \cap \{x \mid \neg x \in D\} = \{x \mid x \in Cn(A) \wedge \neg x \in D\} * \{0\}$

Presek $Cn(A)$ in negativne množice vseh članov množice D ni prazna množica

Def. 18 $\{x \mid x \in Cn(A) \wedge \neg a \in D\} * Cn(A)$

Množica vseh tistih članov množice $Cn(A)$, katerih negacije niso člani množice D , ni enaka množici $Cn(A)$.

Da bi tak konflikt razrešili, nas Alchourrón in Bulygin (1981) povabita k uporabi prednostnih pravil in bodisi izločitvi propozicije p iz dovolilne množice D - če naj ima prednost prepoved - bodisi izločitvi negacije p iz množic A in $Cn(A)$, če je prednost dana dovolitvi.²⁰ V tem smislu dovolitev ravnanja ali dejanskega stanja p vodi do enake operacije kot zavrnitev ravnanja ali dejanskega stanja $\neg p$.

3.2. Recimo, da Rex izjavi tudi: »S tem ti dovolim, da ne kadiš!« To pomeni, da imamo dve oblastni izjavi: »S tem ti dovolim kaditi!« in »S tem ti dovolim, da ne kadiš!« Sledeč Weinbergerju (1985) nekateri opozarjajo, da se nam zato v izrazno pojmovanem normativnem sistemu $Cn(A)$ porodi protislovje.²¹ A če sledimo Alchourrónu in Bulyginu (1981), je takšna bojazen odveč.

Zaradi Rexove druge oblastne izjave bomo po izraznem pojmovanju Alchourróna in Bulygina (1981) dodali p v zavrnilno množico Z ali pa $\neg p$ v dovolilno množico D . V prvem primeru bomo imeli v zavrnilni množici Z tako $\neg p$ (zaradi Rexovega prvega predpisnega dejanja) kot p (zaradi Rexovega drugega predpisnega dejanja); vendar pa niti p niti $\neg p$ ne bosta del normativnega sistema $Cn(A)$. V drugem primeru bo dovolilna množica D vsebovala oba člana: p in $\neg p$. A tudi tokrat nobeden od teh dveh članov ne bo del normativnega sistema $Cn(A)$. V nobenem primeru torej samo dejstvo, da je Rex v svojem kraljestvu dovolil tako kaditi kot tudi ne kaditi, ne porodi nikakršnega protislovja v izraznem opisu normativnega sistema $Cn(A)$.²² Q. E. D.

Kdo bi morda menil, da moj odgovor ni zadovoljiv, saj imamo namreč zdaj tako p kot $\neg p$ v zavrnilni množici Z . Redondo in Navarro (1990a) sta pred več kot dvajsetimi leti prav to navedla kot nekaj problematičnega. Njun argument je (z drugimi besedami) takle:²³ Iz p in $\neg p$ sledi karkoli, to pa pomeni, da je množica vseh logičnih posledic množice Z , recimo ji $Cn(Z)$, vseobsegajoča. Zaradi tega bi bilo treba iz zapovedne množice A in normativnega sistema $Cn(A)$ izločiti prav vse člane. S tem pa bi na nam ostali prazni množici A in $Cn(A)$, kar je kontraintuitivno in tudi sicer skrajno problematično.

²⁰ Alchourrón in Bulygin (1981: 408).

²¹ Glej Weinberger (1985: 173 s). Nedavno tudi Calzetta in Sardo (2014, § 2.1.1).

²² Sledeč Alchourrónu in Bulyginu (1981: 391) smo normativni sistem opredelili kot $Cn(A)$ zgoraj v razdelku 2.

²³ Glej Redondo in Navarro (1990a: 251 in 254).

Ta sklep ni brez smisla. Vendar gre po mojem mnenju povsem predalet. Če sprejmemo izrazno pojmovanje Alchourróna in Bulygina (1981), ni prav nobene potrebe, da bi uporabljali množico vseh logičnih posledic zavrnilne množice Z , tj. $Cn(Z)$. Da bi namreč vedeli, kaj je treba izločiti iz množic A in $Cn(A)$, moramo ugotoviti, katere so tiste »propozicije in množice propozicij, ki predpostavljajo katero od propozicij iz [množice Z]«. ²⁴ Z drugimi besedami: potrebujemo le tiste propozicije in tiste množice, katerih logična posledica so člani množice Z , ne pa obratno. ²⁵ Problem, ki ga nekateri vidijo v izraznem pojmovanju pravil, torej ne obstaja.

Domnevam, da bo kdo težko sprejel trditev, da ob Izraznem pojmovanju pravil *na splošno* ni nobene potrebe, da bi operirali z množico $Cn(Z)$ ali $Cn(D)$. Vendar ne poznam nobenega zanimivega izziva. In dokler ga kak kritik ne ponudi, je k povedanemu težko še kaj dodati.

Zamisliti bi si morali dve zavrnitvi ali dve dovolitvi, ki po zakonih logičnega sklepanja porodita tretjo. A primeri, ki jih imajo skeptiki navadno na jeziku, temu pogoju ne ustrezajo. (Sklepam, da zato, ker so preveč pod vplivom stvarnega pojmovanja.) ²⁶ Recimo, da sta v Rexovem kraljestvu v veljavi dve pravili:

(R₁) »Če je dovoljeno p -ti, potem je dovoljeno y -ti.«

(R₂) »Dovoljeno je p -ti.«

Ti dve pravili porodita:

(R₃) Dovoljeno je y -ti.

Vendar pa bi po izraznem pojmovanju - drugače kot po stvarnem - pravilo R₁ pomenilo zapoved, ne dovolitve. Propozicijska vsebina pravila R₁ (to bomo ustrezno opredeliti kasneje, za trenutne namene pa recimo, da je takšna: če p , potem q) se nam bo torej pokazala v aksiomatični bazi A . ²⁷ Propozicijska vsebina pravila R₂ (tj. p) se bo pokazala v dovolilni množici D (ali pa se bo, po ockhamovskem branju, njena negacija pokazala v zavrnilni množici Z). Uvrstitev propozicijske vsebine q v množico D (ali propozicijske vsebine $ne-q$ v množico Z) tako ni logična posledica dveh članov množice D (oz. množice Z). Nasprotno, gre za logično posledico enega člana množice A in enega člana množice D (ali Z). Ta primer zato ne more utemeljiti domnevno nujne uporabe množice $Cn(D)$ ali $Cn(Z)$ pri oblikovanju razlage, zakaj imamo q v množici D (oz. $ne-q$ v Z).

²⁴ Alchourrón in Bulygin (1981: 399).

²⁵ Glej že Alchourrón in Bulygin (1979: 91-92).

²⁶ Glej vsaj Alchourrón in Bulygin (1979: pogl. 8), kjer so formalne ponazoritve pogojnih pravil kljub izraznemu pojmovanju povsem jasno postavljene v stvarni ključ: Če p , potem [zapovedna] q . S tem problemom se bomo soočili kasneje v razdelku 5.

²⁷ Za namene tega razdelka ne potrebujemo podrobnejše ponazoritve propozicijske vsebine pogojnih pravil. Kot že rečeno, pa se bomo k temu vprašanju kasneje vrnili.

Na tej točki moram opozoriti, da je govor o uvrstitvi ali izločitvi neke propozicijske vsebine v množico oz. iz nje gola prispodoba. Če neke propozicijske vsebine v dani množici ni, nikoli ne postane njen del. In če je neka propozicijska vsebina že član dane množice, iz nje nikoli ne izpade.²⁸ To, kar se dejansko zgodi, je izvršitev nekega (normativnega) govornega dejanja (zapovedi, zavrnitve; če želite, tudi dovolitve). To je empirično dejstvo. Ob vsakem nastopu novega dejstva lahko z množicami na novo opišemo svet. Sčasoma tako dobimo zaporedje množic $(A_1, A_2, \dots, A_n; C_n(A_1), C_n(A_2), \dots, C_n(A_n); Z_1, Z_2, \dots, Z_n; D_1, D_2, \dots, D_n)$. Po tem predlogu Alchourróna in Bulygina (1981) lahko vsako zaporedno množico A , Z ali D opredelimo tako, da se navežemo na (a) predhodno množico iste vrste *in pa* (b) propozicijsko vsebino, ki je predmet novega govornega dejanja. Če označimo s '!', 'j' in '*' vrsto izvršenega normativnega govornega dejanja (zapoved, zavrnitev ali dovolitev), s 'p' pa njegovo propozicijsko vsebino, potem lahko ponazorimo, kot sledi, tri (dodatne) aksiome izrazne teorije pravil, ki jih avtorja nista izrecno formulirala:

Aksiom 1 $\forall p ((!p * (A_n = \{ p \} \cup A_{n-1}) \wedge (Z_n = Z_{n-1}) \wedge (D_n = D_{n-1}))$

Za vsak p velja, da če je bil p ravno zapovedan, potem novo množico A_n tvorijo p in vsi člani predhodne množice A_{n-1} , medtem ko sta novi množici Z_n in D_n enaki predhodnima množicama Z_{n-1} in D_{n-1} .

Aksiom 2 $\forall p ((j p * (Z_n = \{ p \} \cup Z_{n-1}) \wedge (A_n = A_{n-1}) \wedge (D_n = D_{n-1}))$

Za vsak p velja, da če je bil p ravno zavrnjen, potem novo množico Z_n tvorijo p in vsi člani predhodne množice Z_{n-1} , medtem ko sta novi množici A_n in D_n enaki predhodnima množicama A_{n-1} in D_{n-1} .

Aksiom 3 $\forall p ((*p * (D_n = \{ p \} \cup D_{n-1}) \wedge (A_n = A_{n-1}) \wedge (Z_n = Z_{n-1}))$

Za vsak p velja, da če je bil p ravno dovoljen, potem novo množico D_n tvorijo p in vsi člani predhodne množice D_{n-1} , medtem ko sta novi množici A_n in Z_n enaki predhodnima množicama A_{n-1} in Z_{n-1} .

Normativni sistem $C_n(A_n)$ je ob tem množica vseh logičnih posledic A_n - prav kakor sta ga izrecno opredelila Alchourrón in Bulygin.²⁹

4 PROPOZICIJSKA VSEBINA PRAVIL O PRAVILIH

Prednostna pravila lahko obravnavamo kot metapravila. Vprašanje pa je, kako ob izraznem pojmovanju ponazoriti njihovo propozicijsko vsebino, ne da bi kazalnik ilokucijske (normativne) moči predmetnega pravila semantizirali, tj. ne da bi ga predstavili kot del pomenske vsebine metapravila (cf. Weinberger

²⁸ Glej Alchourrón in Bulygin (1981: 395).

²⁹ Glej definicijo 1 v razdelku 2. Glej tudi Alchourrón in Bulygin (1981: 391), pred tem pa mdr. Wolenski (1972).

1985: 175; Calzetta in Sardo 2014: § 2.2). - Elegantna rešitev je ponazoritev propozicijske vsebine metapravila s pomočjo množic, ki vsebujejo (izrecne ali izpeljane) propozicijske vsebine predmetnih pravil, namesto da bi to storili s samimi predmetnimi pravili (ki so, kot smo videli, izrazi ali govorna dejanja). Te množice so zapovedna množica A_n , zavrnilna množica Z_n , dovolilna množica D_n in normativni sistem $Cn(A_n)$.

Propozicijsko vsebino, recimo w , prednostnega pravila (! w), ki ga poznamo pod imenom *lex posterior priori derogat*,³⁰ je tako mogoče ponazoriti (glej def. 19) kot priredje pogojnikov, v skladu s katerim zaporedne množice ne vsebujejo tistih propozicijskih vsebin starejših predpisnih stavkov (ali njihovih posledic), ki skupaj z novejšimi porajajo katerega od konfliktov.³¹

Def. 19 Propozicijska vsebina *lex posterior* (w):

$$\begin{aligned} & \forall x [(x \in Z_{n-1} \wedge x \in Z_n) \vee (-x \in D_{n-1} \wedge -x \in D_n) \wedge (x \in Cn(A_{n-1}) \wedge x \in Cn(A_n)) \wedge (Z_{n+1} = Z_n) \wedge (D_{n+1} = D_n) \wedge (Cn(A_{n+1}) = Cn(A_n) \setminus \{x\}) \wedge (A_{n+1} = A_n \setminus \{x\})] \wedge \\ & [(x \in Z_{n-1} \wedge x \in Z_n) \vee (-x \in D_{n-1} \wedge -x \in D_n) \wedge (x \in Cn(A_{n-1}) \wedge x \in Cn(A_n)) \wedge (Z_{n+1} = (Z_n \setminus \{x\})) \vee (D_{n+1} = (D_n \setminus \{-x\})) \wedge (Cn(A_{n+1}) = Cn(A_n)) \wedge (A_{n+1} = A_n)] \wedge \\ & [(x \in Cn(A_{n-1}) \wedge x \in Cn(A_n)) \wedge (-x \in Cn(A_{n-1}) \wedge -x \in Cn(A_n)) \wedge (Cn(A_{n+1}) = (Cn(A_n) \setminus \{-x\})) \wedge (A_{n+1} = (A_n \setminus \{-x\}))] \wedge \\ & [((x \in Cn(A_{n-1}) \wedge x \in Cn(A_n)) \wedge (-x \in Cn(A_{n-1}) \wedge -x \in Cn(A_n)) \wedge (Cn(A_{n+1}) = (Cn(A_n) \setminus \{x\})) \wedge (A_{n+1} = (A_n \setminus \{x\})))] \end{aligned}$$

Za vsak x velja, da če je bil x ravno zavrjen (ali ne- x ravno dovoljen), medtem ko je bil član normativnega sistema $Cn(A)$, potem sta novi množici A in $Cn(A)$ sestavljeni iz vseh članov predhodnih množic razen x , nova množica Z (ali nova množica D) pa je enaka predhodni;

- in če je bil x ravno zapovedan, medtem ko je bil član množice Z (ali ne- x član množice D), potem je nova množica Z sestavljena iz vseh članov predhodne množice razen x (oz. je nova množica D sestavljena iz vseh članov sebi predhodne množice, razen ne- x), medtem ko sta novi množici A in $Cn(A)$ enaki sebi predhodnima;
- in če je x postal član normativnega sistema, pri tem pa je tudi ne- x član normativnega sistema, potem sta novi množici A in $Cn(A)$ sestavljeni iz vseh članov svojih predhodnic, razen ne- x ;
- in če je ne- x ravno postal član normativnega sistema, pri tem pa je tudi x član normativnega sistema, potem sta novi množici A in $Cn(A)$ sestavljeni iz vseh članov svojih predhodnic, razen x .

30 Po terminologiji Alchourróna in Bulygina (1981: 397), katerih zastopnik izraznega pojmovanja razlikuje med tako imenovanima *lex posterior* in *auctoritas posterior*, bi to pravilo ustrezalo *lex posterior & auctoritas posterior*. Tu sem se odločil ponuditi enotno formalno ponazoritev zavoljo preprostosti, čeprav bi obe pravili zlahka ločili.

31 Ponazoritev deluje tako za tisto vrsto izraznega pojmovanja pravil, ki priznava obstoj posebnega dejanja dovolitve, kot za drugo, ki tega ne priznava. V zadnjem primeru bo množica D_n preprosto prazna množica.

Ko Rex izjavi $!w$, propozicijska vsebina w postane član zapovedne množice A . Kot bomo videli, je s tem zagotovljena prednost poznejših normativnih dejanj pred zgodnejšimi normativnimi dejanji (ne glede na to, ali gre za zavrnitvena, zapovedna ali celo dovolitvena dejanja - če sprejemate Moritzovo različico izraznega pojmovanja).

Recimo, da ob začetku svoje vladavine Rex podeduje sistem pokojnega očeta kralja, ki je sestavljen iz ene in edine prepovedi ($-p$):

(t1) »Ne dotikaj se kraljeve lastnine!«

Rex si misli: »Enkratno! Tole kraljevanje mi bo prav všeč. Vendar bi rad imel možnost, da pravila tudi spremenim!« - Po posvetu z dvornim juristom se nato odloči sprejeti prednostno pravilo, imenovano *lex posterior* ($!w$):

(t2) »Lex posterior priori derogat!«

Da bi ugotovil, ali stvar deluje, kot si je zamislil, se Rex odloči uvesti komunizem in izjavi $j(-p)$ oziroma $*p$:

(t3) »Dragi bratje, vse, kar je moje, je tudi vaše!«

Ta odločitev pa v resnici ne pomaga niti gospodarstvu niti družbenim odnosom, zato se Rex kmalu odloči za vnovično vzpostavitev režima lastnine *dominium plenum* ($!(-p)$):

(t4) »Ne želi hiše svojega bližnjega! Ne žli žene svojega bližnjega, ne njegovega hlapca in dekle, ne njegovega vola in osla, ne česarkoli drugega, kar pripada tvojemu bližnjemu!«

Seveda so ti prevodi izrazov govornega jezika v p in $ne-p$ preveliko poenostavljanje. A če je pravilna predlagana formalna ponazoritev propozicijske vsebine w , potem bomo zdaj lahko brez težav pokazali, kar je tu pomembno: prvič, da je zakonodajni ukrep $j(-p)$ v času (t3) izločil $ne-p$ iz normativnega sistema $Cn(A)$, in drugič, da je ukrep $!(-p)$ v času (t4) spet uvedel $ne-p$ v sistem $Cn(A)$.

V času (t1) imamo množice:

(ockhamovsko branje) $A_1 = \{ -p \}, Z_1 = \{ 0 \}$

(Moritzovo branje) $A_1 = \{ -p \}, Z_1 = \{ 0 \}, D_1 = \{ 0 \}$

Naš normativni sistem $Cn(A_1)$ obenem vsebuje vse logične posledice $ne-p$.

Zaradi prve Rexove pravodajne izjave $!w$ v času (t2) dobimo:

(ockhamovsko branje) $A_2 = \{ -p, w \}, Z_2 = \{ 0 \}$

(Moritzovo branje) $A_2 = \{ -p, w \}, Z_2 = \{ 0 \}, D_2 = \{ 0 \}$

in normativni sistem $Cn(A_2)$, ki vsebuje vse logične posledice $ne-p$ in w .

Rexovo drugo izjavo iz časa (t3) lahko ponazorimo kot $j(-p)$ ali pa kot $*p$. Ta zakonodajni ukrep porodi:

(ockhamovsko branje)	$A_3 = \{ -p, w \}, Z_3 = \{ -p \}$
(Moritzovo branje)	$A_3 = \{ -p, w \}, Z_3 = \{ 0 \}, D_3 = \{ p \}$

in normativni sistem $Cn(A_3)$ z vsemi logičnimi posledicami $ne-p$ in w . Kot vidimo, je p v konfliktu ambivalence,³² saj je presek množic $Cn(A_3)$ in Z_3 oz. množica vseh propozicijskih vsebin, ki pripadajo tako množici $Cn(A_3)$ kot tudi množici Z_3 , enak $\{ -p \}$ in ni prazna množica.

Od tu naprej bom izpuščal ponazoritve, ki namesto članov množice Z vsebujejo člane množice D , saj bi nam ob uspešnem opisu delovanja prednostnih pravil, ne da bi priznali obstoj posebnega normativnega dejanja dovolitve, to prav gotovo moralo uspeti tudi v drugem primeru (tj. v primeru Moritzovega branja). S tem v mislih se zdaj lahko premaknemo še za korak naprej in dokažemo, da prisotnost propozicijske vsebine w v zapovedni množici A dejansko razreši zgoraj omenjeni konflikt.

Zaradi propozicijske vsebine w se konflikt razreši v prid dovoljenosti p , kar porodi te množice:

(ockhamovsko branje)	$A_4 = \{ w \}, Z_4 = \{ -p \}$
----------------------	---------------------------------

in normativni sistem $Cn(A_4)$ z vsemi logičnimi posledicami propozicijske vsebine w in brez $ne-p$ oz. njegovih logičnih posledic.

Tu je formalnogični dokaz za $Cn(A_4)$:

Dokaz 1	(1.) $A_2 = \{ -p \}$	- Opis dejstev. -
	(2.) $A_3 = \{ -p, w \}$	- Opis dejstev. -
	(3.) $A_i \subset Cn(A_i)$	- Definicija 1. -
	(4.) $-p \in Cn(A_2) \wedge -p \in Cn(A_3)$	- 1, 2; konjunkcija; 3. -
	(5.) $Z_2 = \{ 0 \}$	- Opis dejstev. -
	(6.) $Z_3 = \{ -p \}$	- Opis dejstev. -
	(7.) $-p \in Z_2 \wedge -p \in Z_3$	- 5, 6; konjunkcija. -
	(8.) $\forall x [(x \in Z_{n-1} \wedge x \in Z_n) \vee (-x \in D_{n-1} \wedge -x \in D_n) \wedge (x \in Cn(A_{n-1}) \wedge x \in Cn(A_n)) \rightarrow (Z_{n+1} = Z_n) \vee (D_{n+1} = D_n) \wedge (Cn(A_{n+1}) = Cn(A_n) \setminus \{ x \}) \wedge (A_{n+1} = A_n \setminus \{ x \})] \wedge [(x \in Z_{n-1} \wedge x \in Z_n) \vee (-x \in D_{n-1} \wedge -x \in D_n) \wedge (x \in Cn(A_{n-1}) \wedge x \in Cn(A_n)) \rightarrow (Z_{n+1} = (Z_n \setminus \{ x \})) \vee (D_{n+1} = (D_n \setminus \{ -x \})) \wedge (Cn(A_{n+1}) = Cn(A_n)) \wedge (A_{n+1} = A_n)] \wedge [(x \in Cn(A_{n-1}) \wedge x \in Cn(A_n)) \wedge$	

32 Konflikt ambivalence ($Cn(A)$, Z) imamo takrat, kadar za vsaj en x velja, da je x element množice $Cn(A)$, ne pa tudi element množice Z . Presek množic $Cn(A)$ in Z zato ni prazna množica. Glej definiciji 13 in 14 v razdelku 3.1.

$(-x \in \text{Cn}(A_{n-x}) \wedge -x \in \text{Cn}(A_n)) * (\text{Cn}(A_{n+0}) = (\text{Cn}(A_n) \setminus \{-x\}) \wedge (A_{n+1} = (A_n \setminus \{-x\}))) \vdash \vdash [((x \in \text{Cn}(A_{n-i}) \wedge x \in \text{Cn}(A_n)) \wedge (-x \in \text{Cn}(A_{n-i}) \wedge (-x \in \text{Cn}(A_n))) * (\text{Cn}(A_{n+1}) = (\text{Cn}(A_n) \setminus \{x\}) \wedge (A_{n+1} = (A_n \setminus \{x\}))) \vdash -2;$
 zamenjava w z njegovo definicijo 19. -

(9.) $(-p \in Z_2 \wedge A \wedge -p \in Z_3) \wedge (-p \in \text{Cn}(A_2) \wedge -p \in \text{Cn}(A_3)) * (\text{Cn}(A_4) = (\text{Cn}(A_3) \setminus \{-p\})) - 8;$ poenostavitev, določitev indeksa n in spremenljivke x ($n = 3; x = -p$). -

$\therefore \text{Cn}(A_4) = (\text{Cn}(A_3) \setminus \{-p\})$ - 9, 7, 4; *modus ponens*.-

Formalna dokaza za A_4 in Z_4 ponavljata dokaz za $\text{Cn}(A_4)$ od 1. do 8. koraka; izpuščam pa očitni 9. korak, ki nas po *modus ponens* pripelje do sklepa ($Z_4 = Z_3 = \{-p\}$, in $A_4 = (A_3 \setminus \{-p\}) = \{w\}$). Argument za Moritzovo branje ($A_4 = \{w\}$, $Z_4 = \{0\}$, $D_4 = \{p\}$) je zelo podoben in prav tako enostaven.

Kot vidimo, ima prisotnost w v zapovedni množici A pričakovani učinek: kot kasnejšemu normativnemu dejanju namreč Rexovemu drugemu pravilu iz časa (t_3) zagotovi prednost pred starejšim pravilom očeta kralja iz časa (t_1). Tu bi šli lahko še korak naprej in dokazali, da w zagotovi pričakovani učinek tudi v primeru Rexovega kasnejšega zakonodajnega ukrepa iz časa (t_4), vendar se mi to ne zdi več nujno potrebno - saj zdaj lahko dokaz izpelje tudi vsak sam, z uporabo bolj ali manj podobnega argumenta, kot smo ga uporabili zgoraj. Izkazalo bi se, da izjava ne-p v času (t_4) porodi konflikt ambivalence; ta konflikt pa je potem razrešen na podlagi *lex posterior* (w) - (tokrat) v prid prepovedi ne-p , tako da dobimo:

(ockhamovsko branje) $A_6 = \{w, -p\}$, $Z_6 = \{0\}$

in normativni sistem $\text{Cn}(A_6)$ z vsemi logičnimi posledicami w in ne-p .

Lahko torej sklenemo, da je z izraznim pojmovanjem pravil prav mogoče opisati delovanje *lex posterior*, ne da bi semantizirali kazalnik (normative) moči predmetnih pravil. Q. E. D.

V komentarju na predzadnji osnutek tega članka sta Žarnić in Bašić (2014: § 2.2) pokazala, da definicija 19, s katero sem opredelil *lex posterior*, deluje le na precej omejenem številu posebnih primerov (kakršen je tudi ta, ki sem ga uporabil sam), kjer je začetna množica pravil neodvisna, tj. kjer noben član množice ni impliciran v katerem drugem članu iste množice. Temu z veseljem pritrdim, s čimer priznam svojo napako. (Alchourrón in Bulygin sama sta bila pri razlagi posledic dejanja zavrnitve bolj natančna od mene - kar se vidi tudi iz zgornjega navedka, ki je pospremljen z opombo 24.) - Če je bil x ravno zavrnjen (ali ne-x ravno dovoljen), medtem ko je bil član normativnega sistema $\text{Cn}(A)$, potem operacija derogacije porodi več novih množic A in $\text{Cn}(A)$, ki so - drugače od tega, kar piše v definiciji 19 - takšne maksimalne podmnožice prejšnjih dveh,

ki ne implicirajo x . To pomeni, da »je operacija derogacije subdeterminirana«, saj bomo imeli tako za množico A kot za množico $Cn(A)$ »navadno več kot eno takšno maksimalno podmnožico«, katere člani ne implicirajo x . V takšnih primerih bo tisti, ki pravila uporablja (npr. sodnik), primoran med temi množicami izbrati eno samo, s tem pa prevzeti vlogo pravodajalca. Ponazoritev omenjene operacije zato »terja dodatni operator izbire y « ene same podmnožice med več ustreznimi podmnožicami, ki so na voljo.³³ A ker točna propozicijska vsebina *lex posterior* sama po sebi ni predmet tega prispevka, tu definicije 19 ne bom popravljal, kot bi bilo potrebno, ampak bom to pustil za kakšno kasnejšo priložnost (ali prepustil zagnanemu bralcu tukaj in zdaj).

Zavoljo jasnosti pa tudi dolžine sem ves čas predpostavljal, da je v Rexovem kraljestvu *lex posterior* edino prednostno pravilo. Kljub temu pa sem dolžan vsaj namig, kako izrazno ponazoriti prednostno pravilo *lex superior derogat inferiori* (!s):³⁴ predpostaviti gre, da zapovedane in zavrnjene (ali dovoljene) propozicijske vsebine tvorijo različne podmnožice množic A in Z (ali D) - npr. Aa, Ab, Ac itd., glede na hierarhično raven (a, b, c itd.) oblastnega organa, ki je izvršil predmetno predpisno dejanje. Z uporabo teh podmnožic bi bilo mogoče brez večjih težav izraziti propozicijsko vsebino s za *lex superior* (!s).

Po vsem tem se končno lahko posvetimo tudi zadnjemu izzivu.

5 DOVOLILNA ZAPORA IN DRUGA POGOJNA PRAVILA

Preden članek sklenem z izrazno ponazoritvijo pogojnih pravil (§ 5.2), se bomo lotili problema dovolilne zapore (§ 5.1).

5.1. Ob pogostih razpravah je zdaj široko sprejeto stališče,³⁵ da je 'dovolitveno pravilo zapore' - to pravi: »Vse tisto, kar ni prepovedano, je dovoljeno!« - edino zaporno pravilo, ki v normativnem sistemu ne poraja protislovij.³⁶ Calzetta in Sardo (2014) s to trditvijo oporekata ockhamovski različici izraznega pojmovanja, ki zanika obstoj dovolitvenih pravil (tj. dovolitvenih dejanj).³⁷

33 Žarnić in Bašić (2014: § 2.2). Glej tudi Alchourrón in Bulygin (1981: 400).

34 Tretje prednostno pravilo, *lex specialis*, ne poraja skrbi, na katere opozarjajo Weinberger (1985) ter Calzetta in Sardo (2014). Glej tudi Alchourrón in Bulygin (1979: 86).

35 Za razpravo glej vsaj Alchourrón in Bulygin (1971: pogl. 7 z navedenkami).

36 Z eno, praktično nepomembno izjemo normativnega sistema, v katerem je mogoče izpeljati, da p ni fakultativen ($\neg Ip = \neg(Pp \wedge P\neg p)$). »Ker p ni prepovedano, lahko z [dovolitvenim] pravilom zapore izpeljemo, da je dovoljeno p . A ker ni prepovedano niti $\neg p$, lahko izpeljemo, da je dovoljeno tudi $\neg p$. Hkratna dovoljenost p in $\neg p$ pa vendar ni združljiva z $\neg[I]p$, kar pomeni, da je [dovolitveno] pravilo zapore porodilo protislovje.« Alchourrón in Bulygin (1971: 140, op. 4).

37 Glej Calzetta in Sardo (2014: § 2.1.2).

Vendar je trditev neresnična ali pa, v najboljšem primeru, zavajajoča in brez neposredne zveze z našim problemom.

Eno je trditev (a), da normativni sistem zaradi konsistentnosti lahko zapolnimo s pomočjo zapornega pravila zgolj v primeru, da je po tem pravilu dovoljeno vse tisto, kar ni prepovedano. Nekaj povsem drugega pa pomeni trditev (b), da ima lahko zgolj dovolitveno pravilo zapore takšen dovolilni učinek, naravo ali normativno funkcijo. Medtem ko je trditev (a) resnična, vendar nenevarna (tudi po ockhamovski različici izraznega pojmovanja se namreč priznava obstoj dovoljenih ravnanj ali dejanskih stanj),³⁸ je trditev (b) neresnična, saj ima zavrnitev prepovedati p isti dovolilni učinek kot dovolitev p . To lahko tudi preverimo.

Recimo, da se Rex odloči zapreti normativni sistem svojega kraljestva in sprejme naslednje pravilo dovolilne zapore (!c):³⁹

(t5) »Vse tisto, kar ni prepovedano, je dovoljeno!«

Propozicijsko vsebino c , ki s tem postane član množice A , bi lahko formalizirali takole:

Def. 20 Pravilo dovolilne zapore (c):

$\forall x (-X \supset Cn(A_n) \wedge -X \supset Z_{n+1})$

Za vsak x velja, da če x ni prepovedan - tj. če $ne-x$ ni član normativnega sistema $Cn(A_n)$ -, potem je $ne-x$ član zavrnilne množice Z_{n+1} .

S takšno vsebino ima !c prav tisti učinek, ki ga od dovolilne zapore pričakujemo. (i) Na zasebne naslovnike pravil nima nobenega (neposrednega) učinka; uvedba takšnega zapornega pravila ne vpliva na deontična oznamovanja posameznikovih ravnanj. (ii) S tem, da pozitivno dovoljuje p , !c odpravlja normativne praznine in torej sodniško diskrecijo v primeru, da ima ta (ob uporabi normativnega sistema, ki izhaja iz množice A) opraviti z ravnanjem ali dejanskim stanjem p . (iii) Ker je uvrstitev propozicijske vsebine $ne-p$ v zavrnilno množico Z pogojna, bodoča dejanja izrecne zavrnitve ne izgubijo svojega pomena, kot bomo kmalu videli, poleg tega (iv) pa jih smejo izvršiti tudi oblastni organi, ki so hierarhično podrejeni oblastnemu organu, ki je sprejelo c .

Če imate kakršenkoli dvom o zgornjih trditvah (iii) in (iv), vas prosim, da potrpite še z zadnjo logično simulacijo. Sicer pa lahko naslednje štiri odstavke tudi preskočite.

38 Alchourrón in Bulygin (1981: 406).

39 Da bi se izognil dvoumnosti izraza »dovolitveno pravilo zapore« - pridevnik »dovolitveno« v njem lahko opredeljuje učinek pravila, njegovo obliko ali oba -, sam izraz uporabljam le v drugem pomenu (nanašajoč se na obliko), medtem ko za prvi pomen (nanašajoč se na učinek) rabim izraz »pravilo dovolilne zapore«.

Za začetek recimo, da aksiomatično bazo A_1 tvorijo ustavna pravila $\{a, c, s, w\}$ in da $-x \notin \text{Cn}(A_1)$. Iz tega sledi $-x \in Z_2$, in sicer na podlagi (pogojnega) pravila dovolilne zapore !c (to pravi, da če x ni prepovedan v $\text{Cn}(A_n)$, potem je ne- x član Z_{n+1}).⁴⁰ Ob tem velja: $A_1 = A_2$ in $-x \notin \text{Cn}(A_2)$. To pomeni, da je pozitivno dovoljeno x .⁴¹

Zdaj pa si zamislimo dva scenarija. Po prvem scenariju neki mestni svet razglasi b z vsebino $(a \wedge -x)$. Zaradi b sta $A_3 = \{a, b, c, s, w\}$ in $-x \in \text{Cn}(A_3)$ - kar porodi konflikt ambivalence med $\text{Cn}(A_3)$ in $Z_3 (= Z_2)$. Na podlagi *lex posterior* (w)⁴² se konflikt razreši tako, da $Z_4 = (Z_3 \setminus -x)$, medtem ko je $A_4 = A_3$ in $-x \in \text{Cn}(A_4)$. Z drugimi besedami: x postane prepovedan zaradi določila mestnega sveta !b, čeprav je do tedaj pozitivno dovoljen na podlagi pogojnega (ustavnega) pravila o dovolilni zapori !c. Posebne pozornosti je vredno tudi to, da pri razrešitvi konflikta med pravili *lex superior* (s) ni odigral nobene vloge.

Poglejmo zdaj še drugi scenarij! Po njem zakonodajalec (nepogojno) zavrne ne- x , preden mestni svet razglasi b . Posledično velja: $-x \in Z_3$. Medtem pa so $A_3 = A_2 = A_1$ in $-x \notin \text{Cn}(A_3)$. Tudi to pomeni, da je x pozitivno dovoljen. Vendar so v tem primeru posledice določila b , ki ga kasneje izda mestni svet, precej drugačne. Konflikt ambivalence se zdaj razreši na podlagi *lex superior* (s), in ne na podlagi *lex posterior* (w). Prednost se da zavrnitvi ne- x . Zaradi tega x ni prepovedan, ampak ostane pozitivno dovoljen.

Zgornji simulaciji pokažeta: (iii) da ob pravilu dovolilne zapore c s predlagano propozicijsko vsebino bodoča dejanja izrecne zavrnitve ne izgubijo svojega pomena, kot je v resnici ne izgubijo niti v pravnih sistemih z dovolilno zaporo, in (iv) da bodoča dejanja izrecne zavrnitve lahko izvršijo tudi oblastni organi, hierarhično podrejeni tistemu, ki je izdal zaporno pravilo c .

Tu ni prostora za razpravo o štirih značilnostih dovolilne zapore, ki smo jih pravkar opisali. Bistvo je drugje. Pokazali smo, da je mogoče zagotoviti dovolilni učinek zapornega pravila, po katerem je dovoljeno vse tisto, kar ni prepovedano, tudi če ne priznamo obstoja posebnega ilokucijskega (normativnega) dejanja dovolitve. Q. E. D.

5.2. Ob vsem povedanem se končno izkaže, da imamo v ockhamovski različici izraznega pojmovanja že vsa potrebna orodja za obravnavo pogojnih pravil, vključno s tem:⁴³

(R4) »Če in samo če dežuje, ne smeš iz hiše!«

40 Glej definicijo 20 v tem razdelku.

41 Za vsak p velja »v A je pozitivno dovoljeno p «, če in samo če je ne- p član zavrnilne množice Z . Glej definicijo 11 v razdelku 2.

42 Glej definicijo 19 v razdelku 4.

43 Primer je vzet iz Alchourrón in Bulygin (1979: pogl. 8).

Medtem ko bi po tvarnem pojmovanju pravil ponazorili R_4 kot pogojni imperativ, si bomo morali po izraznem pojmovanju pomagati še z eno vrsto množic - recimo ji F ali množica pomembnih dejstev in ravnanj, ki tvorijo dejansko stanje, na katero se pravilo nanaša -, da bi R_4 ponazorili kot imperativni pogojnik ali, natančneje, zapoved naslovnikom, da zagotovijo resničnost pogojne propozicije:

(R_i v tvarnem zapisu)	$p \ll O-r$
(R_i v izraznem zapisu)	$!((p \in F_n) \ll (-r \in A_{n+1}))$

pri čemer p pomeni <dež>, r pa <iti iz hiše>.

Iz različnih razlogov (med katerimi je tudi osebni znanstveni okus) bi dal lahko kdo prednost tako prvemu kot drugemu opojmovanju. Če je merilo instrumentalna moč, pa moramo priznati, da ima izrazni zapis prav vse pričakovane učinke R_4 . Če dežuje (p), potem ti je izrecno prepovedano iti iz hiše. Če ne dežuje ($ne-p$), ti je izhod negativno dovoljen (in ni obvezen).⁴⁴ To zlahka preverimo s pomočjo definicij izrecne prepovedanosti (def. 6) in negativne dovoljenosti (def. 12).⁴⁵

Z veljavnostjo pravila R_4 postane njegova propozicijska vsebina član aksiomatične baze A_n . Zaradi enostavnosti predpostavimo, da je to edino pravilo v Rexovem kraljestvu in da je Z_n prazna množica, $C_n(A_n)$ pa tvorijo vse logične posledice R_4 . Če ne dežuje, ti bo torej izhod iz hiše (r) negativno dovoljen,⁴⁶ saj Z_n ostaja prazna množica, $C_n(A_n)$ pa ne vsebuje neizhoda iz hiše ($-r$). Po drugi strani ti bo, če dežuje, izhod iz hiše izrecno prepovedan,⁴⁷ saj bo $-r$ član A_{n+1} .

S tem je mogoče ovreči očitek, ki ga je izraznemu pojmovanju pravil namenil Weinberger (1985 in 1986), končno pa sta se mu uklonila tudi Alchourrón in Bulygin (1991): tj. da ni mogoče ponuditi zadovoljive izrazne ponazoritve pogojnih pravil.⁴⁸

Če ob izraznem pojmovanju pravil uporabimo (i) zaporedja (ii) ločenih vrst množic (vključno s F kot množico pomembnih dejstev in ravnanj, ki tvorijo okoliščine nanašanja) in če pogojnih pravil ne ponazorimo kot pogojne imperative, ampak kot (iii) zapovedi zagotoviti resničnost pogojnika, potem zlahka

44 Glej Alchourrón in Bulygin (1979: pogl. 8), katerih poskusna ponazoritev pogojnih pravil ne zagotovi teh pričakovanih učinkov.

45 Definiciji sta bili uvedeni v razdelku 2, ponovil pa ju bom tudi v naslednjem odstavku.

46 Za vsak p velja »v A je p negativno dovoljeno«, če in samo če $ne-p$ ni niti član množice $C_n(A)$ niti zavrnilne množice Z . Glej definicijo 12 v razdelku 2.

47 Za vsak p velja »v A je p izrecno prepovedano«, če in samo če je $ne-p$ član množice A . Glej definicijo 6 v razdelku 2.

48 Glej Weinberger (1985: 175 s). Glej Alchourrón in Bulygin (1991: xxvii), še posebej pa Caracciolo (1993: 507).

prevedemo tvarni zapis pogojnih pravil (prvi stolpec) v izraznega (drugi stolpec):

Def. 21	Če p , potem Oq .	$!((p \text{ G } F_n) \wedge (q \text{ G } A_{n+1}))$
Def. 22	Če p , potem Pq .	$!((p \text{ G } F_n) \wedge (\neg q \text{ G } A_{n+1}))$
Def. 23	Če p , potem Dq .	$!((p \text{ G } F_n) \wedge (\neg q \text{ G } Z_{n+1}))$

Lahko, da se bo nekaterim zdela cena previsoka - saj se po tem predlogu aksiomatična baza, zaradi tega pa tudi normativni sistem, spreminja ne le z zapovedmi, prepovedmi in dovolitvami in/ali zavrnitvami, ampak tudi z vremenskimi razmerami in drugimi dejanskimi okoliščinami.⁴⁹ Vendar se (če to kdo želi) problemu lahko izognemo na vsaj dva načina:

a) Iz splošnega pravila R_4 (»Če in samo če dežuje, ne smeš iz hiše!«) in dejstva p (dežuje) želimo dobiti obveznost, da ne greš iz hiše. Vendar je v tem mogoče videti individualno pravilo za dani konkretni primer. Omenjena obveznost je izpeljana iz splošnega pravila (oz. iz njegove propozicijske vsebine) in dejstvene premise. In če rečemo, da takšne individualne obveznosti niso sestavni del normativnega sistema, ampak (zgolj) logična posledica podreditve danih dejstev splošnim pravilom, ki sestavljajo sistem, potem smo neodvisnost normativnega sistema obranili pred stalno spreminjajočimi se stvarnimi okoliščinami: namesto da bi $\neg r$ (tj. nezapustitev hiše) predstavili kot člana aksiomatične baze A_{n+1} , ga bomo zato uvrstili v ločeno množico individualnih obveznosti v danem primeru: recimo ji I_{n+1} . R_4 bi ob tem lahko ponazorili kot $!((p \text{ G } F_n) \ll (\neg r \text{ G } I_{n+1}))$. Posledično bi morali spremeniti tudi zgornje opredelitve obveznosti, prepovedanosti in dovoljenosti (def. 2-12); kar pa ne izpodbija trditve, da je mogoče z izraznim pojmovanjem ustrezno ponazoriti pogojna pravila.

b) Drugo pot, ki se domnevnemu problemu odvisnosti normativnega sistema od nenehno spreminjajočih se stvarnih okoliščin izogne, lahko odpremo, če kot normativni sistem opredelimo zapovedno množico A , in ne množice $C_n(A)$, ki jo tvorijo vse logične posledice izrečno zapovedanih propozicijskih vsebin. V tem primeru je mogoče obdržati tako prvotno predlagano ponazoritev pogojnih pravil (def. 21-23) kakor idejo, da se normativni sistem ne spreminja skupaj s stvarnimi okoliščinami (razen s sprejemi in zavrnitvami pravil). Obenem pa se ta rešitev izogne tudi ugovorom, ki jih Žarnić in Bašić (2014) namenita moji posvojitvi običajne definicije normativnega sistema (tj. definicije, ki vključuje dedukcijsko oz. logičnoizpeljevalno zaporo). Menim, da so njuni argumenti prepričljivi, in čeprav jih tu ne bom ponavljal - v ničemer namreč ne izpodbijajo samega izraznega pojmovanja pravil -, lahko povežemo njun sicer

⁴⁹ Nekaterim je ideja normativnega sistema privlačna samo pod pogojem, da se ta ne spreminja skupaj z dejanskimi okoliščinami - razen govornih dejanj, s katerimi se pravila sprejemajo ali zavračajo. Za to opozorilo se zahvaljujem Moresu (zasebni pogovor).

splošni predlog s tukajšnjo (posebno) obravnavo pogojnih pravil: kdor pravila uporablja (npr. sodnik), svoje sklepe seveda izpeljuje iz splošnih pravil, npr. R4 (»Če in samo če dežuje, ne smeš iz hiše!«), in pomembnih dejstev, npr. *p* (dežuje), vendar ni »nobene dedukcijsko zaprte množice $C_n(A)$, ki bi bila za to nujno potrebna ali bi morda izhajala iz takšne določitve deontičnega statusa dejanskega stanja, ki mu botruje delovanje ali opustitev subjekta pravil« (Žarnić in Bašić 2014: § 2.1). Povezava med R4 in individualno obveznostjo (v primeru dežja) ali individualno dovoljenostjo (v vseh drugih okoliščinah) je posledica pravnškega sklepanja s predpisnimi stavki. Z drugimi besedami, pravila sklepanja, ki nas vodijo do tega, da iz izrecnega in splošnega pravila pridemo do implicitnega in/ali individualnega pravila, opredeljujejo metanormativne okoliščine uporabnika pravil in niso nujno vgrajena v mehanizem, po katerem se tvori sam normativni sistem.⁵⁰ Tudi v tem primeru torej problem odvisnosti normativnega sistema od nenehno spreminjajočih se okoliščin izgine.

S tem ne izključujem možnosti, da ima izrazno pojmovanje pravil kakšno pomanjkljivost ali celo resno težavo (še posebej v Moritzevi različici).⁵¹ A če so zgornje ponazoritve pravilne, potem sledeč Alchourrónu in Bulyginu (1981) prav lahko opišemo fakultativna ravnanja in dejanska stanja (§ 2), ne da bi v normativni sistemu vnesli protislovje (§ 3). Uspešno lahko opišemo tudi propozicijsko vsebino metapравil, ne da bi semantizirali kazalnik ilokucijske (normativne) moči predmetnih pravil (§ 4). Končno pa lahko obravnavamo tudi dovolilno zaporo - in druga pogojna pravila -, čeprav bi zanikali pojmovno avtonomijo dovolitvenih dejanj oz. njihovo nezvedljivost na druge normativne oblike (§ 5).

50 Glej Žarnić in Bašić (2014: posebej § 1.1 in § 2.1). *Njuna napotila na Johna Brooma, Louja Gobra in Jürgena Habermasa sem izpustil.*

51 Tu se ne bom opredeljeval do drugih vprašanj, bi pa vsaj napotil na nekaj dodatnih razprav. Četudi sem ga že omenil, je Weinberger (1985 in 1986) najboljše izhodišče, ker obravnava več vprašanj, ki se jih sam nisem dotaknil. Opalek in Wolenski (1986, 1987 in 1991) izpodbijata izrazno obravnavo dovolitev. Navarro in Redondo (1990b: 238 s) ugovarjata opredelitvi zavrnilne množice (in njenih podmnožic), ki naj bi v delu Alchourróna in Bulygina ne bila dovolj določna. Moreso in Navarro (1992: 1089) najdeta dvoumnost v pozitivni dovoljenosti. Aguiló (1995: 59 ss in 63 ss) opozori na problem derogacije zaradi nezdružljivosti, Caracciolo (1996: op. 15, 25 in 31) pa pred istovetenjem prava s tem, kar je v izraznem pojmovanju pravil normativni sistem. Končno glej še Ferrer Beltran in Rodriguez (2011: pogl. 1) za trditev, da nimamo opravka z dvema pojmovanjema pravil, ampak z dvema pojmovanjema pomena.

Seznam navedenk

- Josep AGUILÓ, 1995: *Sobre la derogación. Ensayo de dinámica jurídica*. Mexico: Fontamara (Biblioteca de ética, filosofía del Derecho y política; 41).
- Carlos E. ALCHOURRÓN & Eugenio BULYGIN, 1971: *Normative Systems*. Wien/New York: Springer (Library of Exact Philosophy; 5).
- Carlos E. ALCHOURRÓN & Eugenio BULYGIN, 1979: *Sobre la existencia de las normas jurídicas*. Valencia (Venezuela): Universidad de Carabobo. Page numbers in my text refer to the reprint in Mexico: Fontamara 1997.
- Carlos E. ALCHOURRÓN & Eugenio BULYGIN, 1981: The Expressive Conception of Norms. In *New Studies in Deontic Logic*, ed. Risto Hilpinen, 95-124. Dordrecht: Reidel. Številke strani v mojem besedilu napotujejo na ponatis v *Normativity and Norms*, ed. Bonnie Litschewski-Paulson & Stanley Paulson, 383-410. Oxford: Oxford University Press 1998.
- Carlos E. ALCHOURRÓN & Eugenio BULYGIN, 1984: Pragmatic Foundations for a Logic of Norms. *Rechtstheorie* 15: 453-464.
- Alejandro CALZETTA & Alessio SARDO, 2014: The Expressive Conception Revisited. (*Pred objavljeno*.)
- Ricardo CARACCILO, 1993: Entrevista a Eugenio Bulygin. *Doxa. Cuadernos de filosofía del Derecho* 14: 499-513.
- Ricardo CARACCILO, 1996: Esistenza di norme e di sistemi normativi. In *Struttura e Dinamica dei Sistemi Giuridici*, ed. Paolo Comanducci & Riccardo Guastini. Torino: Giappichelli Editore 1996. V španščini: Existencia de normas. *Isonomía. Revista de teoría y filosofía del Derecho* 7: 159-178. Ponatisnjeno v Ricardo Caracciolo, *El Derecho desde la filosofía*, Madrid: Centro de estudios políticos y constitucionales 2009 (El Derecho y la Justicia).
- Jordi FERRER BELTRÁN & Jorge Luis RODRÍGUEZ, 2011: *Jerarquías normativas y dinámica de los sistemas jurídicos*. Madrid: Marcial Pons (Filosofía y Derecho).
- Manfred MORITZ, 1963: Permissive Sätze, Erlaubnissätze und deontische Logik. In Alf Ahlberg, Rolf Ekman *et al.*, *Philosophical Essays* Dedicated to Gunnar Aspelin on the Occasion of His Sixty-fifth Birthday. Lund: Gleerups. 108-121.
- Pablo E. NAVARRO & José Juan MORESO, 1992: Normas permisivas, sistemas jurídicos y clausura normativa. Un análisis de la evolución de las ideas de Carlos Alchourrón y Eugenio Bulygin. *Theoria. Revista de Teoría, Historia y Fundamentos de la Ciencia*. Segunda época. Vol. 7, Nos. 16-17-18, Tomo B: 1079-1100.
- Pablo E. NAVARRO & Maria Cristina REDONDO, 1990a: Permisiones y actitudes normativas. *Doxa. Cuadernos de filosofía del Derecho* 7: 249-255.
- Pablo E. NAVARRO & Maria Cristina REDONDO, 1990b: Derogations, Logical Indeterminacy and Legal Expressivism. *Rechtstheorie* 21: 233-239.
- Kazimierz OPALEK & Jan WOLENSKI, 1986: On Weak and Strong Permissions Once More. *Rechtstheorie* 17: 83-88.
- Kazimierz OPALEK & Jan WOLENSKI, 1987: Is, Ought, and Logic. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* LXXIII: 373-385. V slov. prevodu Vojka Strahovnika in Vesne Česen: Dejstvo, najstvo in logika. *Revus. Revija za ustavno teorijo in filozofijo prava* (2014) 23.
- Kazimierz OPALEK & Jan WOLENSKI, 1991: Normative Systems, Permissions, and Deontic Logic. *Ratio Juris* 4: 334-348.
- Ota WEINBERGER, 1985: The Expressive Conception of Norms: An Impasse for the Logic of Norms. *Law and Philosophy* 4: 165-198. Ponatisnjeno v *Normativity and Norms*, ed. Bonnie Litschewski-Paulson & Stanley Paulson, 411-432. Oxford: Oxford University Press 1998.
- Ota WEINBERGER, 1986: Der normenlogische Skeptizismus. *Rechtstheorie* 17: 13-81.
- Jan WOLENSKI, 1972: Logiczne problemy wykładni prawa. Krakow.
- Berislav ŽARNIĆ & Gabriela BAŠIĆ, 2014: Metanormative Principles and Norm Governed Social Interaction. *Revus. Journal for Constitutional Theory and Philosophy of Law* (2014) 22. V hrvaškem prevodu Gabriele Bašić: Metanormativna načela i normama vođeno društveno međudjelovanje. *Revus. Časopis za ustavnu teoriju i filozofiju prava* (2014) 22.

Synopsis

Andrej Kristan

V bran izraznemu pojmovanju pravil

SLOV. | Razprava je napisana v odgovor kritikam, ki so zadnja tri desetletja letele na ekspresivno ali izrazno pojmovanje pravil. Avtor najprej dokazuje, da ob izraznem pojmovanju lahko obravnavamo fakultativna dejanska stanja, ne da bi se v opisu normativnega sistema pri tem porodilo kakršnokoli protislovje. Nato pokaže, da je mogoče opisati (i) propozicijsko vsebino metapравil, ne da bi semantizirali kazalnik ilokucijske (normativne) moči predmetnega pravila, in (ii) dovolilno zaporo normativnega sistema, tudi če zanikamo pojmovno avtonomijo dovolitvenih dejanj. Na tej podlagi v sklepu ponudi rešitev za izrazno ponazoritev pogoјnih pravil. Medtem ko je prvi del razprave namenjen razjasnjevanju, predlogi iz zadnjega dela stremijo k napredku v izrazni teoriji, razširjeni med pravniki.

Ključne besede: logična teorija normativnih sistemov, prednostna pravila, dovolilna zapora, metapравila, pogoјna pravila

ENG. | *In Defence of the Expressive Conception of Norms.* Against a background of the past three decades of critique directed towards the expressive conception of norms, the author argues first that paradigm expressivists can well account for facultative states of affairs without introducing inconsistencies into the normative system. He then shows how to describe the propositional content of a meta-rule without semanticizing the force indicator of object-rules. Finally, the author provides a formal reconstruction of conditional norms and of permissive closure, without admitting the conceptual autonomy of acts of permitting. The first parts of this paper are of a clarifying nature, whereas the last parts purport to present an advancement in the expressivist theory.

Keywords: logical theory of normative systems, rules of preference, permissive closure, meta-rules, conditional norms

Summary: 1. What is at Issue? — 2. The Fundamental Distinctions. — 3. Facultativity without Contradiction in the System. — 4. Propositional Content of Rules about Rules. — 5. The Rule of Closure and Other Conditional Norms.

Andrej Kristan is a research fellow and PhD candidate at the University of Genoa.
| Address: Tarello Institute for Legal Philosophy, Via Balbi 30/18, 16126 Genoa, Italy.
E-mail: andrej.kristan@gmail.com